

Предраг Терзић*

Институт за политичке студије, Београд

ДОПРИНОС ЖИВОЈИНА ЂУРИЋА РАЗВОЈУ МОДЕРНЕ СРПСКЕ ПОЛИТИЧКО-ПРАВНЕ ИСТОРИЈЕ

Живојин Ђурић је рођен 8. фебруара 1954. године у Штубику, у Неготинској крајини. Основно и средњошколско образовање је стекао у Неготину, а дипломирао је и магистрирао на Факултету политичких наука у Београду. На Факултету политичких наука Универзитета у Београду је 1994. године одбранио докторску дисертацију из области српске политичко-правне историје на тему „Питање народне суверености у Србији средином 19. века”. Ментор при писању дисертације му је био угледни професор Мирослав Ђорђевић.

Период распада Социјалистичке Федеративне Републике Југославије су поред смањења територије и броја становника пратиле и друге значајне друштвене, политичке и економске промене. Нагло растакање државе подразумевало је неопходност корених промена политичког, правног и економског система. Централизован и командни начин управљања економским односима уступа превласт правилима или недостатку правила дивљег капитализма, а свеприсутна Комунистичка партија Југославије остаје без политичког монопола над организовањем и политичким заступањем интереса широких народних маса. Међутим, најзначајнија промена односила се на сам темељ читавог система Друге Југославије – идеологију.

Нестанком комунистичке идеологије, на којој су одрастале и кроз читаво школовање, партијски рад и служење војног рока за мушкарце стасавале генерације становника Титове Југославије настаје низ питања редефинисања идеолошке матрице, која би послужила као чврста основа за успостављање свих држава на југословенским просторима. Док су једни, несвесни суштинских промена које су се догодиле у ширем европском простору, сматрали да треба наставити с развијањем старих левичарских идеја у новим, битно измењеним друштвено-политичким условима, други су некритички прихватили све културне, цивилизацијске, политичке и економске тековине које су долазиле са Запада.

Чврста комунистичка идеологија захтевала је и постојање великог броја стручњака у привреди, банкарству, државним и органима локалне самоуправе, али и специјалисте који су „научну” основу комунистичке

* predrag.terzic@ips.ac.rs

идеологије требало да током школовања и рада пренесу на млађе нараштаје, а многи од њих су читав свој научни рад посветили изучавању марксизма, али и других теоретичара леве провинијенције, као и анализи практичног деловања комунистичких, револуционарних, синдикалних и других истакнутих левичарских активиста.

У таквој ситуацији, напуштајући дојучерашње примарно, а за многе и једино, поље научног истраживања, политиколози, социолози, филозофи и марксисти су прихватили идеје с којим су се неретко по први пут сусретали, некритички их усвајајући и промовишући, не прилагођавајући их, притом, карактеристикама друштва и државе. За разлику од немалог броја колега, Живојин Ђурић је као млад политиколог демократске основе поретка у настајању није тражио у институцијама које су многи тек откривали у литератури и политичкој пракси западноевропских земаља и Сједињених Америчких Држава, већ их је налазио у српској политичкој историји 19. века и традицији народних скупштина, локалној самоуправи и почецима српске државности у периоду Првог и Другог српског устанка.

Резултате настале током истраживања у сврху писања докторске дисертације Жика Ђурић је објавио у монографији *Народна сувереност и демократски преображај Србије у 19. веку: Политичкоисторијска студија*, коју је 2000. године издао Институт за политичке студије из Београда. Детаљним описом друштвених околности сазивања првих народних скупштина, зачетака демократских институција у супротстављању одлукама вођа Првог и Другог српског устанка и постепеног остваривања народне суверености, као и коначног усвајања принципа парламентарне владавине постигнутих Уставом од 1888. године, Ђурић је научној и заинтересованој јавности понудио потпуно другачији, али надасве демократски начин преображаја постојећих и увођења нових институционалних решења у политички систем Србије. За њега институционалну основу за преобликовање установа није требало тражити у другим правним и политичким традицијама, већ је требало размишљати у правцу измене и прилагођавања српске народне традиције и установа демократског живота савременим условима.

Један од оснивача Факултета политичких наука у Београду и његов дугогодишњи професор, Милан Матић, о овој монографији Живојина Ђурића пише: „Студија др Живојина Ђурића о борби за афирмацију демократских начела народне суверености, насупрот самовољи владара и династичком апсолутизму, припада новим и инспиративним истраживачким радовима о демократском преображају Србије у 19. веку, посебно у његовој другој половини, односно од појаве вишестраначја (са противречним дејствима на демократски процес) и организоване политичке утакмице у оквирима и националним установама, па до краја тог века.” (Ђурић 2000, 7).

Живојин Ђурић је изучавао ослободилачку борбу српског народа у оба устанка у прве три деценије XIX века, које Леополд фон Ранке назива Српском револуцијом. Са својим ментором, професором Ђорђевићем, Ђурић је написао и студију под називом Рађање грађанске Србије: развој политичких институција у 19. веку. „Структурирање садржаја књиге настало је и на основу дугих разговора и расправа између аутора књиге подстакнути потребом да се о насталом беспућу српске државности на крају 20. века укаже на историјски развој и европски развој српске нације и државе у 19. веку. Студија на тај начин даје приказ политичког и грађанског развоја Србије у 19. веку кроз развијање демократских и европских вредности, образаца и модела политичког понашања и организовања политичких институција кроз које се уобличавала модерна европска Србија.” (Ђорђевић, Ђурић 2002, IV).

Не задржавајући се превише на опису борби и бојева током два српска устанка, Ђорђевић и Ђурић су настојали да истраже процес институционализације револуционарних тежњи кроз формирање првих органа устаничких власти. Њихову научну пажњу су заокупљала питања улоге војда Карађорђа у доношењу важних политичких и војних одлука, али и могућности њених конституционалних ограничавања уставном надлежношћу других, новоформираних институција, а првенствено Правитељствујућег Совјета. „Новоосновани Правитељствујушчи совјет сербски, као централни орган власти у Устаничкој Србији, основан на Народној скупштини у Борку 1805. године, у свом првом саставу имао је људе без већег значаја и утицаја. Најпре је имао седиште у манастиру Вољавчи, затим у Боговађи, где је, како бележи Караџић, за неколико месеци само судио, а затим се преместио у Смедерево, где је почео да ради на томе да присвоји власт. Међутим, настојања да се Совјет потврди за највишу власт у земљи нису успела.” (Ђурић, Стојадиновић 2020, 17, 18). Ипак, чињеница је да у периоду самих почетака Првог српског устанка у слоју старешина настају обриси другачијих мишљења, а касније долази и до јавних иступања и супротстављања вождовим одлукама, док се на институционалном плану поставља питање увођења „правитељства”.

„Од 1815. године започиње постепено израстање личне власти кнеза Милоша Обреновића, са свим атрибутима деспотске власти и самовоље које такве амбиције прати.” (Ђурић 2000, 52). Зато су супротстављања владаревим (Карађорђевићим) одлукама настављена и у време владавине кнеза Милоша Обреновића, када настаје старешинска опозиција. Ђорђевић и Ђурић исправно примећују да је формирање Савета као вида ограничавања владареве власти праћено и опозиционим деловањима у ширим друштвено-политичким покретима, а посебно бунама. Тако се у Ђаковој буни 1825. године уз олигархијске тенденције народних вођа покреће и питање народне суверености.

„Уз све дилеме које су настајале са организацијом власти, у овом периоду, хатишериџама од 1830. и 1833. године, коначно је конституисана Кнежевина Србија у којој су формално укинута феудални односи, а пуна унутрашња самоуправа препуштена Србима.” (Ђурић 2000, 56). Хатишериџама из 1830. и 1833. године, поред осталог, предвиђали су и начине организације власти у аутономној Кнежевини Србији, али тек доношење Сретењског устава 1835. представља формалну институционализацију народних тежњи. „Његови творци нису биле старешине које су устале против кнеза Милоша, није ни сам кнез Милош. Кроз устав су проговориле стварне потребе земље.” (Ђорђевић, Ђурић 2002, 98).

Краткотрајност важења Сретењског устава није подразумевала и гашење стремљења маса становништва за успостављањем народне суверености. Као политички неодржив јер није настао уз сагласност великих сила, Сретењски устав је уступио правно важење знатно дуготрајнијем, Турском уставу, који је био на снази од 1838. до 1869. године.

Међутим, у време важења Турског устава, мењали су се владари Србије, па и династије. После смрти кнеза Милоша Обреновића, на престо је дошао његов син Милан, кога је након преране смрти заменио брат, кнез Михаило. Обреновиће 1842. године мења династија Карађорђевића. Кнез Србије 1842. године постаје Карађорђевићев син Александар, али за разлику од других периода у деветнаестовековној политичкој историји Србије, владавина кнеза Александра Карађорђевића није запамћена по њему, већ се назива по олигархијској групи, такозваним уставобранитељима. О том периоду у већ поменутој коауторској монографији Ђорђевић и Ђурић пишу: „Уставобранитељски период, утемељен на одредбама Устава из 1838. године, а политички структуриран с владавином кнеза Александра Карађорђевића, на једној страни, карактерише развијање државних установа и учвршћење поретка, на начин који је обезбеђивао пролазне интересе старе старешинске олигархије и нове бирократије, а на другој, уместо даљег развијања облика политичких институција, потпуно гушење политичких установа, од народне скупштине до било каквог облика политичког груписања и испољавања политичких тежњи. Укратко, није то био прелаз ка новом државном и политичком систему, већ упорна борба у организацији власти за очување интереса из старешинског слоја формиране старе олигархије у претходном периоду.” (Ђорђевић, Ђурић 2002, 117-118).

Живојин Ђурић је с млађим институтским колегом Мишом Стојадиновићем 2020. и 2021. године у издању Фондације „За српски народ и државу” објавио студију у два дела и три књиге *Конституисање српске државности у XIX веку*. У овом научном подухвату, у ком Ђурић наставља своје бављење модерном српском политичком и правном историјом, истиче

се да су народне скупштине чиниле посебан институционални облик представљања народне суверености, народне самоуправе и остваривања права српског народа. Најзначајније народне скупштине у 19. веку биле су Петровска скупштина 1848. године и Светоандрејска народна скупштина из 1858. године. Док су на претходним скупштинама потпуно или готово неписмене народне вође исказивале хтења и захтеве народа, Светоандрејска скупштина је поред група и појединаца потеклих из народних маса, за представнике имала и младе, на западноевропским универзитетима образоване, либералне посланике. „Главна настојања либерала била су усмерена на то да се донесе закон о народној скупштини пре него што се промени династија.” (Ђурић, Стојадиновић 2021, 16). Кроз деловање ове либералне, али и конзервативне групе у скупштинским расправама настаје клица формирања првих модерних политичких странака у Србији.

„Намесништво је желело да кроз рад посебне комисије (одбор) добије подршку и од грађанских слојева, пре свега чиновника и тзв. `научне класе`.” (Ђурић 2000, 187) Ако је деловање протополитичких партија либералне и конзервативне оријентације било присутно у оквиру рада Никољског одбора, који је имао задатак да припреми Намеснички устав из 1869. године, у периоду када је на Великој народној скупштини усвојен Устав од 1888. године, са циљем ограничавања власти краља Милана Обреновића, у друштвеном и политичком животу Србије учествовале су три модерне политичке партије – либерална, напредна и радикална.

Иако се настанак различитих политичких групација у Србији може пратити од самих почетака XIX века, организовање модерних политичких партија, које су усвојиле програме и статутом одредиле начин организације и хијерархију страначких органа, било је могуће тек након усвајања Закона о зборовима и удружењима грађана, 1881. године. Изучавање политичких програма Либералне странке, Напредне странке и Народне радикалне странке, уставни нацрти радикала и напредњака, али и њихово политичко деловање, међусобно супротстављање и односи према кнезу, односу краљу Милану и краљу Александру Обреновићу такође су представљали предмет научне заинтересованости Жике Ђурића. Тако је Ђурић 2000. године приредио и у оквиру једне књиге јавности приказао програме и статуте српских политичких партија у периоду до Првог светског рата. Таква збирка до тада недовољно истражених страначких програмских докумената омогућила је даља изучавања програмских усмерења политичких партија у деветнаестовековној и Србији на почетку XX века, облике прилагођавања идеолошких праваца друштвеним околностима аграрног српског друштва, ставове о битним друштвено-политичким, државним и националним питањима, организацију и хијерархијски однос страначких органа, као и истраживање

начина партијског рада либерала и напредњака као кадровских и радикала као прве масовне политичке партије у Србији.

Живојин Ђурић се бавио и изучавањем биографија, теоријских промишљања и практичног деловања знаменитих личности друштвеног и политичког живота Србије у XIX веку, али посебно и делатницима у оквиру конзервативних политичких покрета. У коауторству с Мишом Стојадиновићем и Иваном Спасовић написао је књигу *Знамените личности Србије XIX века*, а заједно с колегом с Института за политичке студије, Драганом Суботићем, објавио је дело *Личности српске деснице 20. века: преглед конзервативних политичких портрета, идеја и покрета* у три књиге.

Истраживање тема из модерне српске политичке историје није био једини, али се може одредити као превасходни предмет вишедеценијског научног рада Жике Ђурића. Ђурићев научни опус је обухватио многобројне радове објављене у научним часописима у земљи и иностранству, организацију и чланство у одборима научних скупова, писање и учествовање у писању чак 16 монографија и студија, а у својству представника издавача Жика Ђурић је публиковао и велики број запажених уџбеника, монографија и зборника радова.

На Институту за политичке студије у Београду Живојин Ђурић је биран у звања научног сарадника и вишег научног сарадника, а 2008. године добио је највише звање – научног саветника. Поред научних, Ђурић је биран и у наставна звања.

Др Живојин Ђурић је сахрањен 6. децембра 2022. године на гробљу у селу Штубику, у близини Неготина. У име Института за политичке студије посмртни говор је одржао др Момчило Суботић, научни саветник. Комеморација поводом смрти доктора Ђурића је организована 14. децембра 2022. године у Великој сали Дома омладине у Београду. На комеморацији су говорили др Милан Јовановић, редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду, др Урош Шуваковић, редовни професор Учитељског факултета у Београду и председник Управног одбора Института за политичке студије, др Зоран Милошевић, научни саветник и председник Научног већа Института за политичке студије и др Ђорђе Стојановић, заменик главног и одговорног уредника и уредник енглеског издања *Српске политичке мисли*.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ђорђевић, Мирослав, Живојин Ђурић. 2002. *Рађање грађанске Србије: развој политичких институција у Србији у 19. веку*. Београд: Институт за политичке студије.
- Ђурић, Живојин. 2000. *Народна сувереност и демократски преображај Србије у 19. веку: Политичкоисторијска студија*. Београд: Институт за политичке студије.
- Ђурић, Живојин. 2000А. *Српске политичке странке и покрети у 19. и 20. веку. Књ. 1. Устави, програми и статуту српских политичких странака до 1914. године*. Београд: Институт за политичке студије.
- Ђурић, Живојин, Драган Суботић. 2008. *Личности српске деснице 20. века: преглед конзервативних политичких портрета, идеја и покрета. Књ. 1*. Београд: Институт за политичке студије.
- Ђурић, Живојин, Драган Суботић. 2008А. *Личности српске деснице 20. века: преглед конзервативних политичких портрета, идеја и покрета. Књ. 2*. Београд: Институт за политичке студије.
- Ђурић, Живојин, Драган Суботић. 2007. *Личности српске деснице 20. века. Књ. 3*. Београд: Институт за политичке студије.
- Ђурић, Живојин, Миша Стојадиновић. 2020. *Конституисање српске државности у XIX веку*. Део 1. Београд: Фондација „За српски народ и државу”.
- Ђурић, Живојин, Миша Стојадиновић. 2021. *Конституисање српске државности у XIX веку*. Део 2. Књ. 1. Београд: Фондација „За српски народ и државу”.
- Ђурић, Живојин, Миша Стојадиновић. 2021А. *Конституисање српске државности у XIX веку*. Део 2. Књ. 2. Београд: Фондација „За српски народ и државу”.
- Ђурић, Живојин, Миша Стојадиновић, Ивана Спасовић. 2021Б. *Знамените личности Србије XIX века*. Београд: Фондација „За српски народ и државу”.

